

گلیم چیست؟

انسان پس از اینکه توانست از پوست حیوان برای خود تن پوش تهیه کند، رفته رفته به فکر استفاده از پشم و پوست برای زیرانداز افتاد. وقتی بشر پشم‌ریسی را ابداع کرد، گلیم بافی به وجود آمد تا دیگر روی زمین خشک و سرد ننشیند.

بر اساس شواهد تاریخی بدست آمده، پیشینه این هنر زیبا و ارزشمند به ۲ هزار و ۵۰۰ سال پیش از میلاد مسیح می‌رسد؛ کهن‌ترین گلیم بافته شده از این دوران در میان آثار مصر باستان کشف شده است.

آنچه امروزه به عنوان گلیم می‌شناسیم زیرانداز دستبافی است که برعکس فرش، بدون پُرز است؛ این محصول معمولاً با پشم طبیعی تولید می‌شود. گاهی اوقات در هم تنیده از مخلوط پشم و موی بز است. گلیم بافی هنری زنانه است و بیشتر در مناطق روستایی و عشایری ایران دیده می‌شود.

این بافته زیبا از دوران قدیم با نخ‌های خامه پشمی بافته می‌شد که از پشم گوسفند یا موی بز بدست آمده بود، پس از گذشت زمان، نخ پنبه‌ای هم به بافت گلیم اضافه شد و امروزه گاهی با نخ‌های مصنوعی هم بافته می‌شود. همچنین رنگ‌های کار شده در انواع سنتی، همیشه طبیعی بوده اما امروزه از مواد و رنگ شیمیایی هم استفاده می‌شود. این هنر دست، علاوه بر ایران در کشورهای مختلف خاورمیانه مانند چین، هند، پاکستان، افغانستان، ترکمنستان و... تولید می‌شود. در کشورمان نیز علاوه بر ایلات و عشایر، در استان‌های خراسان، فارس، کردستان، سیستان و بلوچستان، یزد، آذربایجان، کرمانشاه و... می‌توان از این محصول زیبا سراغ گرفت.

● نقش‌های به کار رفته در گلیم

طرح‌های استفاده شده در انواع این بافته‌ها عموماً نقش‌هایی هندسی هستند که اشکال مختلفی دارند، مانند سه گوش، لوزی، شش گوش و چهار گوش. البته نقوش اصیل و سنتی زیادی زینت بخش چهره گلیم ایرانی می‌شوند که گاهی شکل حیوانات و طبیعت را به خود می‌گیرند و گاه ترمه و گل و بوته هستند. طرح‌های مختلف استفاده شده در این هنرها بستگی به نوع و منطقه‌ای دارد که در آن بافته می‌شوند. از انواع گلیم ایرانی می‌توان گلیم قشقایی، گلیم ترکمن، گلیم افشاری، گلیم سفره کردی، گلیم هرسین کرمانشاه، گلیم سوزنی تبریز (گلیم ورنی تبریز)، گلیم عنبران، گلیم سیرجان و گلیم نقش برجسته ایلام را نام برد.

● مراحل بافتن گلیم

برای بافت گلیم پس از برپایی دار، مراحل مختلفی طی می‌شود نخستینشان «چله کشی» و سپس «زنجیر بافی» است. چله کشی نخستین گام برای بافتن است که در آن، دو طناب با اندازه موردنظر، موازی زیر دار بسته شده که به آن زه دار می‌گویند و ابتدای نخ پنبه‌ای به قسمت آخر چپ یا راست زیر دار گره می‌خورند؛ سپس گلوله نخ پنبه را از پشت اولین زه و جلو دومین زه دارد می‌کنند و از بالای سر دار به پشت برده و از قسمت پایین دار خارج می‌کنند. چون حین بافتن برای تراکم بیشتر و فشردن پودها به کار ضربه می‌زنند، باید چله‌ها محکم شوند تا حرکت نکنند و شکل گلیم به هم نریزد؛ برای این کار روی چله‌ها معمولاً کمی چسب می‌مالند.

زنجیر بافی هم معمولاً پیش از بافتن گلیم انجام می‌شود، هدف از زنجیر بافی سرعت بخشیدن به بافت است.

● روش‌های بافت گلیم ایرانی

دو شیوه برای بافت گلیم ایرانی تعریف شده است.

روش بودگذاری: در این روش فقط از نخ بود و نخ تار یا چله برای بافتن بهره می‌گیرند، به این ترتیب که نخ‌های بود رنگین را از پایین و بالای نخ‌های تار رد می‌کنند و با تغییر رنگ پودها، نقش‌های مختلف روی کار نمایان می‌شوند و این گونه زیر و روی آن صاف و یک رنگ می‌شود.

روش بودپیچی: هنرمندان برای بافت گلیم در این شیوه افزون بر نخ‌های تار و بود، از بود نازک دیگری هم استفاده می‌کنند، به ترتیبی که پودها با پیچیدن از وسط تارها عبور می‌کنند و بعد از آن، بود نازک آن میان آن‌ها رد می‌شود و آن را با شانه می‌کوبند و یک دست می‌کنند. این روش که به قالی بافی شبیه است را نقطه اتصال گلیم بافی به ظهور هنر فرش بافی می‌دانند.

سکینه بیاتی، پیرترین بافنده گلیم کشور در آقداش بود

تنوع رنگ‌ها در گلیم آقداش، بسیار بالاست

اکرم رضایی خودش هم از بافنده‌های گلیم است

دیم‌زارهایی هستند که بیشتر سال‌ها در آن‌ها فقط «ملنگو» کشت می‌شود؛ همان تخم شربتی خودمان؛ گیاهی از خانواده ریحان‌ها که در زمین‌های خشک کم آب به عمل می‌آید. شغل اصلی در این روستا دامداری و کشاورزی است، اما معیشت ۸۰ درصد اهالی آن از بافت گلیم تأمین می‌شود. در آقداش بیشتر خانم‌ها و دختر خانم‌ها به بافت گلیم مشغول اند و اقتصاد خانواده را با آن یاری می‌رسانند. اکرم رضایی درباره بازارهای فروش گلیم آقداش می‌گوید: «متأسفانه نتوانسته‌ایم صادرات چشمگیری به خارج از کشور داشته باشیم. راستش تا امروز هیچ نهاد و شخصی از ما در این مسیر حمایت نکرده است. گلیم آقداش تا ۶ سال پیش در سطح کشور مطرح نبود. اما در طول همین مدت کوتاه تلاش کردیم این گلیم ابتدا در استان و سپس در کشور مطرح و حتی در اینترنت به جهان معرفی شود».

این کارشناس صنایع دستی می‌گوید: البته فضای مجازی هم در سال‌های اخیر برای معرفی گلیم این منطقه بسیار کمک کرده و آدم‌های زیادی این گونه با هنر اهالی آقداش آشنا شده‌اند».

● حاج سکینه مادر گلیم بافی و سوزن دوزی کلات نادری

گلیم بافی آقداش، یک گلیم باف کهنه کار هم داشت؛ کسی که اکرم رضایی از او به عنوان مادر گلیم بافی و سوزن دوزی کلات نادری یاد می‌کند. «سکینه بیاتی» ۹۶ ساله، وقتی به رحمت خدا رفت، ۹۵ سال سن داشت. او همه عمرش را گلیم بافته بود و روی لباس‌های اهالی آقداش، سوزن دوزی و سکه دوزی کرده بود. سکینه بیاتی، شکسته بند قابلی هم بود. پیرزنی که انگار خستگی نداشت. سال‌ها کار کرده بود و زندگی اش را گردانده بود. پول هایش را پس انداز کرده بود تا سرانجام توانست به حج برود و از آن جاشد «حاج سکینه».

اکرم رضایی می‌گوید: «حاج سکینه، چشم و چراغ اهالی آقداش بود. همه او را به عنوان مادر بزرگی مهربان می‌شناختند که زندگی ساده‌ای داشت». زن‌های آقداشی اما بسیاری‌شان از حاج سکینه، گلیم بافی یاد گرفتند. او بود که با هنرش نگذاشت، صنعت دستی اهالی شمال شرق کلات، از یادها برود.

روزی که حاج سکینه سرانجام در آرامستان آقداش، آرام گرفت، همه زن‌های آقداشی گلیم بافی بلد بودند.

نقش بختیار از نقوش اصیل و زیبا و پرکار در گلیم آقداش است. در باور اهالی آقداش، «بختیار» نام مرد غریبه‌ای بوده است که روزی به آقداش می‌آید و این نقش بر خورجین اسبش بود. روستایی‌ها آن را می‌بینند و بر گلیم‌شان می‌بافند

